

УДК 82.0 : 821 «18/19»
DOI: 10.24919/2522-4557.2017.40.117685

Марія ЧОБАНЮК
orcid.org/0000-0002-6047-4852

ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКА ЛІТЕРАТУРА У РУСЛІ ТЕОРІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ХУДОЖНЬОГО СИНТЕЗУ (ВАРГАС ЛЬЙОСА)

У статті аналізується творчість представника латиноамериканської літератури Варгаса Льйоси у руслі теорії концептуального художнього синтезу. Зазначено, що пафосом своїх книг Варгас Льйоса прилучився до процесу відродження людини, яка повинна вистояти у цьому непередбачуваному світі. Письменник осягає буття в категоріях великої «бібліотеки» світу. Він текстуалізує всі зовнішні впливи на фіктивний світ романів і так виходить за межі власної творчості, за межі певного виду мистецтва і відтворює дійсність в усій її багатоманітності.

Ключові слова: художній синтез, гуманізм, пафос, роман, концептуальний синтез, мистецтво.

Марія ЧОБАНЮК

ЛАТИНОАМЕРИКАНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА В СВЕТЕ ТЕОРИИ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ХУДОЖЕСТВЕННОГО СИНТЕЗА (ВАРГАС ЛЬЙОСА)

В статье анализируется творчество представителя латиноамериканской литературы Варгаса Льйосы в русле теории концептуального художественного синтеза. Отмечено, что пафосом своих книг Варгас Льйоса приобщился к процессу возрождения человека, который должен выстоять в современном непредсказуемом мире. Писатель осмысливает бытие в категориях «большой библиотеки» мира. Он текстуализирует все внешние воздействия на фиктивный мир романов и тем самым выходит за пределы собственного творчества, за пределы определенного вида искусства, отражая действительность во всей ее многогранности.

Ключевые слова: художественный синтез, гуманизм, пафос, роман, концептуальный синтез, искусство.

Актуальність дослідження. Шостий Нобелівський лауреат Хорхе Маріо Педро Варгас Льйоса (*Jorge Mario Pedro Vargas Llosa, 1936*) – представник Латинської Америки (Габріель Містраль, 1945 – перший лауреат Нобелівської премії із Латинської Америки; Мігель Астуріас, 1967; Пабло Неруда, 1971;

© Чобанюк Марія, 2017

Габріель Гарсія Маркес, 1982; Октавіо Пас, 1990), ствердив думку про своєрідний книжковий «бум» сучасної латиноамериканської літератури. Саме їх зусиллями, зауважує О. Міхільов, американолатинська література другої половини ХХ століття стала найвидатнішим феноменом сучасного світового літературного процесу. І художня критика, і широка читацька аудиторія були вражені «магічним реалізмом», «магічною реальністю» латиноамериканських романістів, твори яких значною мірою відтіснили на задній план європейську і північноамериканську літературу, яка в цей час під впливом модерністських та постмодерністських естетичних теорій намагалась уникнути будь-яких стосунків з дійсністю і вела нескінченні суперечки про кризу роману [6].

Предмет дослідження. Творчість Маріо Варгаса Льюїси – це художньо вражаючий синтез соціально-політичної проблематики і екзистенційного та соціокультурного буття людини. Письменник працював і працює в різних жанрових форматах – оповідання, повісті, романи, драми, літературознавчі есе, публіцистичні статті. Проте справжній письменницький успіх принесла йому проза і передусім романістика (**об'єкт**), що відрізняється широтою геолітературного мислення, загостреністю соціоментальної проблематики [6].

Метою статті є аналіз творчості Варгаса Льюїси у руслі теорії концептуального художнього синтезу, основними прикметами якого є стійка тенденція в зацікавленості людською долею, що не обмежена рамками індивідуального, а зв'язана з долею загальнолюдського. Всі вони так чи інакше знаходяться в силовому полі гуманізму в широкому сенсі цього слова [8], всі вони незмінно в центр своїх роздумів ставлять одвічне питання про людину в потоці історії, людину, що шукає сама себе, запитує про своє призначення, про своє місце в суспільстві й у Всесвіті. Багатогранна діяльність Варгаса Льюїси, що охоплює літературу, науку, культуру, постійно виявляє дотичність до політики й соціополітичних процесів та тенденцій. У 60-ті роки він поділяв ліві погляди, що знайшли відгомін у його оповіданнях, повістях, романах, есеїстиці. На межі 70 – 80-их років Льюїса переходить на світоглядну платформу центрризму, а то і правоцентризму, починає брати безпосередню участь у соціополітичних процесах Перу. Погоджуємось із думкою Я. Голобородько, який вважає, що «є підстава стверджувати, що він належить до еволюціоністів (хоча можна сказати й – еволюціонерів), які залежно від власного соціосвідомісного досвіду вносять нові акценти, пріоритети у структуру своєї політичної аксіології. Нині він симпатизує класичній західній моделі суспільства, що фактично підкреслив Хусто Ліпе Моралес, сформувавши думку, що «захист ліберальної демократії в його політичному дискурсі має таке ж значення, як і пошук особистої свободи для героїв його романів» [4, 82].

Маріо Варгас Льюїса є членом Іспанської королівської академії, почесним доктором ряду європейських і американських університетів, кавалером Ордена Почесного Легіону (Франція); творчість його відзначена багатьма преміями: лауреат премії Ромуло Гальєгоса (1967), премії принца Астурійського (1986), премії Сервантеса (1994), яка вважається «іспанським Нобелем», Ієру-

салимської премії (1995), премії Миру німецьких книготорговців (1996), премії Уіно дель Луна (2008), премій «Грінцано Кавуд» і «ПЕН/Набоков».

Перший його літературний твір, збірка оповідань «Вожді» (1958), отримала премію Леопольда Аласа, а перший його роман «Місто і пси» (1963), який зробив Варгаса Льосу відомим як в Америці, так і в Європі і який був екранізований у США і в Радянському Союзі, був удостоєний престижної іспанської премії «Бібліотека Бреве».

На час присудження Нобелівської премії Маріо Варгас Льйоса був автором понад двох десятків творів, кожний з яких ставав подією в літературному світі, а деякі з його романів набували широкого політичного розголосу. Творчий доробок митця: «Вожді» (1958), «Місто і пси» (1963), «Зелений Дім» (1967), «Щенята» (1967), «Розмова в Соборі» (1969), «Капітан Панталеон і рота добрих послуг» (1973), «Тітонька Хулія і писака» (1977), «Війна кінця світу» (1981), «Історія Майти» (1984), «Хто вбив Паломіно Молеро?» (1986), «Балакун» (1987), «Похвальне слово мачусі» (1988), «Літума в Андах» (1997), «Записки Дона Рігоберто» (1997), «Нечестивець, або Свято Цапа» (2000), «Рай на іншому куті» (2003), «Пригоди поганої дівчинки» (2006), «Сон кельта» (2010, роман вийшов вже після присудження Нобелівської премії). Він є автором трьох п'єс: «Бігство інки» (1952), «Кеті і гіпопотам» (1983), «Одіссей і Пенелопа» (2007).

Відомий Варгас Льйоса і як авторитетний публіцист та літературознавець. Він, як уже було сказано, захистив магістерську дисертацію про творчість Рубена Даріо, докторську дисертацію про творчість Габрієля Гарсія Маркеса «Габріель Маркес. Історія одного міфу» (1971), написав збірку есе про естетику роману «Мадам Боварі» Флобера – одного із своїх улюблених авторів – «Невпинна оргія. Флобер і «Мадам Боварі» (1975), дослідження про творчість відомого латиноамериканського письменника Хуана Карлоса Онетті і менш відомого перуанського письменника Хосе Маріо Аргеласа «Архаїчна утопія» (1996).

Широкою популярністю користується його збірка статей «Листи молодому романісту» (1997). Невелика за обсягом книга являє собою не тільки корисні поради письменникам-початківцям, але є одночасно і викладом естетичних уподобань самого Варгаса Льйоси і його поглядів на роль письменника і літератури в суспільстві. У своїй роботі Варгас Льйоса згадує митців минулого і сучасності: рицарський роман Джоаната Мартурели «Тірант Білий», Сервантес, Флобер, Мелвілл, Кафка, Брехт, Джойс, Вірджинія Вулф, Хуліо Кортасар, Алехо Карпентьєр, Борхес, Гарсія Маркес, Фолкнер і Хемінгуей – перелік імен засвідчує його ерудицію і широту естетичних горизонтів.

Говорячи про відповідальність письменника перед суспільством, Льйоса зазначив: він сам пише те, що вважає за необхідне. Жоден автор не здатен передбачити, як буде сприйнято його твір. Дуже часто назовні виходять, прориваються наші внутрішні демони, приховане «я», темний бік особистості. І ми не знаємо, яким чином це вплине на написання тексту. Можна лише намагатися відтворити, озвучити те, що бринить усередині, – і зробити це

якнайточніше. Це ризик кожного письменника – бути неправильно зрозумілим, – але це також залежить від особистості читача. Єдине, що залишається авторові, – бути чесним, щирим при написанні, причому щирість у літературі – це категорія естетична, а не етична. А далі вже справа за людьми: кожен візьме від книжки стільки, скільки здатен узяти, не більше, але й не менше [3].

Література для Варгаса Льюїса, всупереч новомодним теоріям постмодерністів, не така собі безневинна гра, а продукт внутрішньої незадоволеності реальним життям і художній вимисел, який у свою чергу також пробуджує тривогу і незадоволення, допомагає читачеві значно гостріше сприймати вади та пороки життя і підштовхує його до бунту проти існуючої влади, установ чи вірувань [6].

Варгас Льюїс як і інші латиноамериканські романісти поклали в основу свого творчого методу всебічне змалювання цієї дійсності, яка була осмислена ними, згідно визначенню Алехо Карпент'єра [5], як барокова, тобто чудесна або магічна. Латинська Америка, писав він, це єдиний континент, де «повсякденно стикаєшся з реальністю, яку можна визначити, як чудесну реальність»; тут «ще не описані повністю всі космогонічні системи народів цього континенту», і тільки тут «людина ХХ століття може опинитись серед людей, які живуть в найрізноманітніших епохах, включно до епохи неоліту, і ці люди також будуть його сучасниками». Тому і відчуття часу тут дещо інше: воно сучасне і майбутнє; час невинно тече і повертається у вічність, а вічність перетікає у сучасність, створюючи атмосферу епічності. Тільки в магічній реальності може відбуватись така подія, про яку згадує Маріо Варгас Льюїс: уряд однієї латиноамериканської республіки видав декрет про те, щоб епідемія, яка охопила країну, негайно припинилась.

Але найважливішим чинником міжнародного визнання латиноамериканської літератури з'явилося не тільки зосередження на цій «фантастичній» реальності у всій її яскравості та оригінальності, а її здатність, на глибоке зауваження того ж А. Карпент'єра, «почавши з власного куточку, піднятися від приватного до загального, в її прагненні до оволодіння все більш широкою, вселюдською, енциклопедичною культурою, яка, виростаючи на місцевому ґрунті, досягала в кінці кінців загальнолюдської значущості» [1, 28].

Варгас Льюїс перш за все романіст, письменник, який тяжіє до великих епічних форм, бо вважає саме роман тією формою, яка здатна з найбільшою повнотою розповісти про людину і оточуючий її світ.

В одному зі своїх міркувань про роман (1969) Варгас Льюїс так висловив своє розуміння цього магістрального жанру сучасності та його проблематики: «Роман на відміну від інших жанрів – був насамперед гордим твердженням людської гідності. Він дійсно відволікав людей від Бога, бо його матерія – людина, він містить в собі те, що абсолютно властиве його природі: без земної за своєю суттю людської проблематики немає роману. Саме тому – головне поле дії роману завжди – людина і головний суб'єкт дії – людина. Але для Варгаса Льюїса важливо не тільки про що (хоча надзвичайно показово,

що його наскрізна, стрижнева тема – сучасна людина в сучасних умовах), але і як розповісти ту чи іншу історію про людину.

В порадах молодому письменнику Варгас Льюїса звернув увагу на те, що сама по собі тема не є головним фактором досконалого твору. Якість останнього залежить «винятково» від того, у що вона, тобто тема, перетворюється, коли, завдяки оповідній техніці автора (мова, стиль, модус оповіді, композиція), матеріалізується в романі. Саме форма, в яку втілилась тема, і робить обрану історію оригінальною або банальною, глибокою або поверховою, цікавою або нецікавою, і вона же насичує історію і персонажі енергією і надає їй багатозначності і правдивості, робить героїв або живими і достовірними, або ж карикатурними маріонетками.

У відповідності зі своїм розумінням літератури як могутнього духовного чинника, який сприяє формуванню і розширенню світоглядних естетичних і моральних горизонтів людини, її активізації в боротьбі з несправедливістю і недосконалістю суспільства, Варгас Льюїса створив свою оригінальну оповідну техніку, яка і зумовила великий успіх у читача кожного його нового роману. Щодо техніки роману, писав він, романіст повинен прагнути до того, «щоб завдяки словам, вимислу утворилась та життєвість, яка є головною якістю усякого роману, усякої значної оповіді» [7, 138].

Життєвість, або рівень реальності, тобто художньої достовірності, якої досягає письменник у своєму творі – це одна з найважливіших вимог Варгаса Льюїси до літератури. Письменник використовує у своїх роздумах про літературу поняття «рівень реальності», під яким він розуміє зовсім не схожість романного світу світу реальному, в якому ми живемо, а здатність романіста створити, за допомогою стилю, модусу оповіді, композиції, вимислу, таку історію, щоб читач перебував під враженням, нібито в романі відсутні техніка і форма, нібито це саме життя являє себе через персонажів, пейзажі і події, щоб все це йому здалося втіленою реальністю, прочитаним життям («Листи молодому романісту») [6].

«Втілена реальність», «прочитане життя» – саме ці риси оповідної манери надають романам письменника невідповідної чарівної сили, яка захоплює читача, втягує його у свій дивовижний полон, з якого він не хоче звільнитись, аж поки не закінчиться історія. Читач переживає романну історію не ззовні, не на відстані, він опиняється, за висловом письменника, в самій її «серцевині». За допомогою витонченої техніки оповіді, де постійно змінюються і перетинаються просторово-часові точки зору і оповідачі, створюється переконлива ілюзія достовірної дійсності, насиченої гомоном вируючого буття, голосами і запахами екзотичної латиноамериканської природи.

Це домінантна риса кожного його твору, навіть якщо історія, яка подається в ньому, надзвичайно жорстока і безжальна для людини, що є характерним для більшості його романів, починаючи з першого – «Місто і пси». Змальована тут дійсність військового кадетського училища потворно нелюдська: знущання над підлітками панує тут на всіх рівнях – сильних над слабкими в

середині окремих груп-взводів, курсантів старших курсів над курсантами молодших курсів (псами), командирів над усіма курсантами. Причому знущання ці мають не тільки жорстокий, а й неодмінно принизливий характер. Курсанти старших курсів, наприклад, примушують псів не тільки вилизувати за собою тарілки, плазувати в грязюці, їсти траву, але й пити власну сечу. А лейтенант Гамбоа, якого курсанти поважають за справедливість, практикує таку форму виховання, як «прямий кут»: перед шеренгами своїх однокурсників винні згинаються, розставивши ноги під прямим кутом паралельно землі, після чого найдебеліший футболіст з усієї сили б'є кожного ззаду, намагаючись, щоб винний пролетів якомога далі.

Романи «Зелений дім», як і романи «Війна кінця світу», «Літума в Андах», «Нечестивець, або свято Цапа», «Історія Майти» та повісті «Щенята» і «Хто вбив Паломіно Молеро» – це теж історії про неймовірно жорстокий світ, в якому діють невідворотні закони влади, грошей і насильства, але в той же час це історії про людей, які повстають проти цього несправедливого світу й його хазяїв, борються з ним, проявляючи неабияку силу опору і людяності. В контексті подій, які відбуваються в романах, важко погодитись з одним із визначень Нобелівського комітету щодо зображення письменником людини, яка потерпіла поразку. Персонажі Варгаса Льйоси, які повстають і борються, за поодинокими винятками або перемагають, або, гинучи, сприяють становленню справедливості і гармонізації світу.

Герої Варгаса Льйоси борються за своє життя, за місце під сонцем, за виживання на межі людських сил і можливостей, причому борються завжди в екстремальних ситуаціях, що надає творам письменника гранично напружений, драматичний характер, що межує з трагедією, а іноді трагедією і завершується. Гине від рук своїх однокурсників юний курсант Арона (Холуй) в романі «Місто і пси», але його смерть виробляє у свідомості тих, хто залишився, глибинні зрушення, які пробуджують у них почуття солідарності, відповідальності, справедливості. Так жорстокий і безжальний Ягуар стає на шлях праведного життя.

Під впливом Наставника залучені у справу спільної боротьби за справедливість пропащі бандити і вбивці Мічений, Жоан Сатана, Жоан Великий не тільки стають ватажками народного опору владі, але перевтілюються внутрішньо, олюднюються, а Жоан Сатана перетворюється в Жоана Апостола, якого ангели несуть на небо (роман «Війна кінця світу»).

Показово, що на перший план письменник, як правило, висуває героїв, які, проходячи через пекло соціальної дійсності, не озлоблюються, а навпаки, як би очищаються від жорстокості, егоїзму, байдужості, піднімаючись до співчуття, участі та любові. Бо любов, на думку письменника, вкладена в уста герою з роману «Війна кінця світу», є єдиною можливістю для людини доторкнутися до щастя: «Вище любові нічого немає в світі, тільки через любов може людина пізнати хоч якийсь щастя, дізнатися, що ж мається на увазі під цим» [2, 60].

Вважаємо за необхідне звернути увагу ще на одну особливість творів письменника, на яку наголошував і О. Міхільов, з якою пов'язаний оптимістичний і гуманістичний в цілому їхній пафос. Всі твори Ваграса Льюси, навіть романи суспільно-політичної спрямованості, це твори про любов, світлу і життєдайну любов, яка пробуджує кращі риси героїв, здатних на повстання і боротьбу («Місто і пси» – Ягуар, «Зелений дім» – сержант Літума і лоцман Ньевес, «Літума в Андах» – Томас Кореньо, «Війна кінця світу» – Мечений).

В більшій мірі це відноситься до психологічних романів «Тітонька Хулія і писака», диалогія «Похвальне слово мачусі» і «Записки дона Рігоберто», «Пригоди поганой дівчини», який критика назвала любовною сагою століття, а впливова газета «Ель-Паїс» оцінила його як найдотепніший, самий палкий, самий захоплюючий із усіх романів Маріо Варгаса Льюси [7, 141].

Абсолютно невинуваті в контексті сказаного, на думку О. Міхільова, представляються окремі судження про даний роман письменника, як його рідкісної невдачі, оскільки роман являє собою «осучаснену версію класичного твору Гюстава Флобера «Пані Боварі». Насправді, це прекрасна пісня любові в суворих умовах сучасного світу, пісня в цілому оптимістична і гуманістична, як і вся творчість письменника.

Якими б не були кордони прози Маріо Варгаса Льюси, він завжди розповідає про поведінку людини в неоднозначних соціоментальних умовах і ракурсах. Аспект «Людська доля і система» був і залишається серед пріоритетних у його прозовій творчості і мисленнєвій діяльності. Його персонажі нерідко прагнуть розібратися в тому, що насправді відбувається перед їхніми очима. Які моменти і грані навколишнього життя залишаються закритими, а може, і табуйованими. Вочевидь, саме тому Нобелівську премію з літератури за 2010 рік митцеві присуджено з епічним і водночас людиноцентричним формулюванням «за зображення структури влади і яскраві картини людського опору, повстання і поразки».

Естетичні принципи Маріо Варгаса Льюси, що з'єднали в собі установку на реальність як принципову основу художнього світу, оригінальність творчого вимислу, різноманіття літературних прийомів і оповідних модусів (епос, ліризм, комізм) із загальнолюдськими цінностями і вірою в людину, і вивели його в ряд найбільш яскравих представників концептуального художнього синтезу.

Література

1. Бондар Л. Діалогічність тексту драматичного роману Маріо Варгаса Льюси «Місто і пси» / Л. Бондар // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 26. – 2014. – С. 27–34.
2. Варгас Льюса М. Война конца света : роман / Марио Варгас Льюса ; [пер. с исп. ; предисл.: И. Тертерян и Е. Костюкевич]. – М. : Радуга, 1987. – 604 с.
3. Варгас Льюса М. Маріо Варгас Льюса про Україну, літературу, диктатуру і гумор [Електронний ресурс] / Маріо Варгас Льюса. – Режим доступу : pravda.com.ua/person/2014/11/11/183669/

4. Голобородько Я. Тектоніка еволюції, інтенції творчості / Я. Голобородько // Вісник Національної академії наук України. – 2010. – № 12. – С. 80–87.
5. Карпентьер А. Мы искали и нашли себя : худож. публицистика / Алехо Карпентьер ; [пер. с исп. предисл. В.Б. Земскова]. – М. : «Прогресс», 1984. – 410 с.
6. Міхільов О.Д. За що дали Нобелівську премію 2010 року з літератури Маріо Варгасу Льюїсі? [Електронний ресурс] / О.Д. Міхільов. – Режим доступу : http://www.gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=394&Itemid=407.
7. Михилев А. Творчество М. Варгаса Льюси в аспекте концептуального художественного синтеза / Александр Михилев // Избранные работы : [сборник научных трудов] / [сост. А.Д. Михилев]. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2012. – С. 128–142.
8. Чобанюк М.М. Гуманізм та епоха постмодернізму: критерії зіткнення / М.М. Чобанюк // Світова література на перехресті культур і цивілізацій : збірник наукових праць. – Вип. 7. – Ч. I. – Сімферополь : Бизнес-Информ, 2013. – С. 225–230.

References

1. Bondar, L. (2014). Dialohichnist tekstu dramatychnoho romanu Mario Varhasa Losy «Misto i psy» [Dialogue of the text of the dramatic novel by Mario Vargas Llosa "City and Dogs"]. *Problemy semantky, prahmatyky ta kohnityvnoi linhvistyky – Problems of Semantics, Pragmatics and Cognitive Linguistics*, 26, 27–34 [in Ukrainian].
2. Vargas Losa, M. (1987). *Voyna kontca sveta [The War of the End of the World]*. (I. Terterian, E. Kostiukevich, Trans.). Moscow: Raduga [in Russian].
3. Varhas Liosa, M. (n.d.). Mario Varhas Liosa pro Ukrainu, literaturu, dyktaturu i humor [Mario Vargas Llosa about Ukraine, literature, dictatorship and humor]. Retrieved from pravda.com.ua/person/2014/11/11/183669/ [in Ukrainian].
4. Holoborodko, Ya. (2010). Tektonika evoliutsii, intentsii tvorchosti [Tectonics of evolution, intentions of creativity]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 12, 80–87 [in Ukrainian].
5. Carpenter, A. (1984). *My iskali i nashli sebia: Khudozhnia Publitsistika [We searched and found ourselves: Art Publicism]*. (V. Zemskova, Trans.). Moscow: «Progress» [in Russian].
6. Mikhilov, O.D. (2011). Za shcho dali Nobelivsku premiuiu 2010 roku z literatury Mario Varhasu Liosi? [Did they give Nobelivka the prize for 2010 to the music of Mario Vargas Llosa?]. Retrieved from http://www.gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?Option=com_content&view=article&id=394&Itemid=407 [in Ukrainian].
7. Mikhilev, A. (2012). Tvorchestvo M. Vargasa Losi v aspekte kontseptualnogo khudozhestvennogo sinteza [Creativity M. Vargas Llosa in the aspect of conceptual artistic synthesis]. In A.D. Mikhilev (Ed.), *Izbrannye raboty: sbornik nauchnykh trudov – Selected works: collection of scientific works* (pp. 128–142). Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina [in Russian].
8. Chobaniuk, M.M. (2013). Humanizm ta epokha postmodernizmu: kryterii zitknenia [Humanism and the Epoch of Postmodernism: Criticism of the Faculty]. *Svitova literatura na perekhrestii kultur i tsyvilizatsii. Zbirnyk naukovykh prats – World literature at the crossroads of cultures and civilizations. Collection of scientific works*, 7, 1, 225–230. Simferopol: Byznes-Ynform [in Ukrainian].